

**ПРОШЛО И БУДУЋЕ У КУЛТУРИ
СРБА И БУГАРА
МИНАЛО И БЪДЕЩЕ В КУЛТУРАТА
НА СЪРБИ И БЪЛГАРИ**

ПРОШЛО И БУДУЋЕ У КУЛТУРИ СРБА И БУГАРА
МИНАЛО И БЪДЕЩЕ В КУЛТУРАТА НА СЪРБИ И БЪЛГАРИ

Тематски двојезични зборник радова

DOI: <https://doi.org/10.46630/pbk.2024>

Оперативна уредница
Др Маја Д. Стојковић

Рецензенти
Данијела Поповић Николић
Александра Лончар Раичевић
Ценка Николова Иванова
Валерија Живова Тодоров

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

ПРОШЛО И БУДУЋЕ У КУЛТУРИ СРБА И БУГАРА

МИНАЛО И БЪДЕЩЕ В КУЛТУРАТА НА СЪРБИ И БЪЛГАРИ

Тематски двојезични зборник радова

Приредила
Проф. др Снежана Божић

Niš, 2024.

(1–19, 2004–2023)

- Трпеза у култури Бугара и Срба* (Велико Трново, 2004)
Комично у култури Срба и Бугара (Ниш, 2005)
Своје и туђе у култури Бугара и Срба (Велико Трново, 2006)
Еротско у култури Срба и Бугара (Ниш, 2007)
Игра у култури Бугара и Срба (Велико Трново, 2008)
Тело и одело у култури Срба и Бугара (Ниш, 2010)
Село и град у култури Бугара и Срба (Велико Трново, 2011)
Име у култури Срба и Бугара (Ниш, 2012)
Време и простор у култури Бугара и Срба (Велико Трново, 2013)
Стварност и фикција у култури Срба и Бугара (Ниш, 2014)
Реч и гест у култури Бугара и Срба (Велико Трново, 2015)
Емоције у култури Срба и Бугара (Ниш, 2016)
Лепота у култури Бугара и Срба (Велико Трново, 2017)
Музика у култури Срба и Бугара (Ниш, 2018)
Политика у култури Бугара и Срба (Велико Трново, 2019)
Обичаји у култури Срба и Бугара (Ниш, 2021)
Пут у култури Бугара и Срба (Велико Трново, 2022)
Пријатељство у култури Бугара и Срба (Велико Трново, 2023)

*ПРОШЛО И БУДУЋЕ У КУЛТУРИ СРБА И БУГАРА /
МИНАЛО И БЃДЕЦЕ В КУЛТУРАТА НА СЪРБИ И БЃЛГАРИ*

деветнаести је по реду двојезични тематски зборник,
настао као резултат сарадње Филозофског факултета Универзитета у Нишу и
Филолошког факултета Универзитета „Св. св. Њирило и Методије” из Великог
Трнова.

(6–9. априла 2023. године)

Редакција зборника

Снежана Божић, уредник	Ценка Николова Иванова
Христина Аксентијевић, секретар	Валентина Седефчева
Јелена Јовановић	
Драгиша Бојовић	

Превод резимеа

Валентина Седефчева

Сава Стаменковић

ЛЕКСИКА ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА У РЕЧНИКУ ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКОГА ЈЕЗИКА САВЕ ПЕТКОВИЋА И ЊЕНИ ОДЈЕЦИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

У раду су представљени црквенословенски термини везани за рођење, крштење, венчање и смрт који су ексерпирани из *Речника црквенословенскога језика* Саве Петковића. Циљ рада је установити у којој се мери ова лексика чува у савременом српском језику. Извршене су семантичка, етимолошка и творбена анализа и дате су кратке напомене о фонетским одликама ове лексике. Грађа је представљена кроз семантичка поља, која, осим специјалних термина за различите обреде, обухватају и црквенословенске називе основних појмова. У оквиру творбене анализе посебна пажња посвећена је сложеницама. Порекло лексике је углавном словенско.

Кључне речи: Речник црквенословенскога језика, Сава Петковић, обредна лексика, фонетске одлике, творба, етимологија, савремени српски језик

1. Иако је руска редакција старословенског језика³ и даље у основи службеног језика Српске православне цркве, што је стицајем историјских, политичких и културних околности постала 1726. године да би се до половине 18. века постепено ширила у пракси (МЛАДЕНОВИЋ 2008: 203–205; БАЈИЋ 2007: 82–83), у 19. и 20. веку њена употреба постепено је сужавана у богослужбеној употреби у корист савременог српског језика (БАЈИЋ 2007: 365; КОНЧАРЕВИЋ 2015: 50). Ово се објашњава чињеницом да су основица стандардног српског језика народни говори, чиме је раскинута веза са традиционалним језиком цркве и смањен његов удео у формирању језичког стандарда (БАЈИЋ 2007: 366).

¹ nadezda.jovic@filfak.ni.ac.rs

² Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-47/2023-01/200165). Наслов је измењен у односу на наслов саопштења на скупу који је гласио *Лексика животног циклуса у Речнику црквенословенскога језика Саве Петковића*.

³ Руска редакција старословенског или рускословенски језик назива се у нашој науци још и црквенословенски, новоцрквенословенски, рускоцрквенословенски, као и славенски језик, што је био уобичајени назив овога језика у предвуковском и вуковском периоду (МЛАДЕНОВИЋ 2008: 203).

1.1. У том смислу и *Речник црквенословенскога језика* Саве Петковића, из далеке 1935. године, тумачи лексичку „класичног језика наше св. Цркве”, која је била све мање разумљива говорнику савременог српског језика. У њему су се нашле мање познате речи из богослужбених и црквеноадминистративних текстова⁴, са преводом на грчки и српски језик и уз навођење одговарајућег старословенског лика, да би до појаве бољег и потпунијег, како аутор скромно пише, послужио ученицима богословија, студентима теологије, али и свештенству и ширијој јавности (ПЕТКОВИЋ 1935: V–VI).

1.2. Предмет овог рада је лексика животног циклуса из *Речника црквенословенскога језика* Саве Петковића (РЦЈ), односно лексика која се тиче рођења, крштења, венчања и посмртних обреда.⁵ Рођење, брак и смрт су кључни моменти у животу човека, а уз то у хришћанству крштење и брак су свете тајне и иду у ред приватних богослужбених обреда (БАЈИЋ 2013: 75–76, 81–82; ЛЕВУШКИНА 2017: 74–75), што би лексички који се на њих односи требало да обезбеди значај, разноврсност и стабилност. Ексерципирано је око 130 лексема и неколико израза од којих се највећи број тиче брака, рођења и погребних обичаја, док су термини везани за крштење и венчање малобројни и заједнички овим обредима.

1.3. Циљ рада је установити у којој се мери поменута лексика чува у савременом српском језику, тј. да ли је из црквених обреда продрла у лексички фонд савременог српског језика. Биће извршена њена семантичка, а затим и фонетска и творбена анализа и, на основу података датих код Саве Петковића и у другим речницима, биће установљено порекло лексике. Размотриће се и њена заступљеност у речницима савременог српског језика, у шестотомнику Матице српске (РМС) и у *Речнику српског језика* (РСЈ).⁶

2. Семантичка анализа лексике животног циклуса у РЦЈ биће сагледана кроз кључне догађаје у животу хришћанина: рођење и крштење, брак и венчање, смрт и погреб.

⁴ Списак скраћеница извора дат је у ПЕТКОВИЋ 1935: VII–X.

⁵ Иако је уобичајено да се системи номинације који се користе у некој области, струци или науци називају терминологијом (ДРАГИЋЕВИЋ 2010: 20), те би и лексика животног циклуса као обредна била део терминологије из сфере православне духовности, то одређење изабено је у раду због тога што је већи или мањи део ове лексике, како је већ примећено (нпр. ЛЕВУШКИНА 2017: 60–62), познат православним говорницима српског језика, није уско стручан, нема само термилошкој природу и има симболично значење.

⁶ Овом приликом изостаје детаљније праћење поменуте лексике у речницима старословенског и српскословенског језика, које би, што је очекивано с обзиром на статус редакција богослужбеног језика у односу на старословенски, показало њен континуитет уз одговарајуће фонетске и творбене специфичности.

2.1. У семантичком пољу рођење пописане су 43 лексеме које су изведене или сложене готово у целини од словенских основа, међу којима су најчешће *rod- и *čed-.

2.1.1. Разноврсни су општи црквенословенски називи везани са радњу и чин рађања. 'Родити дете / рађати децу' означава се лексемама раждати⁷, породити, чадорворити, док у значењу 'рађати се' долази лексема раждати са. У значењу 'рађање деце' пописане су следеће глаголске именице: дѣторождєніє, дѣтотворєніє, отрокородіє, чадородіє, чадотворєніє. Сам чин рађања, 'рођење', именује се лексемама рождєство⁸, рождєніє⁹. У значењу 'који рађа децу' долази придев отрокотворный. Посебно значење има термин 'првородство' – првородство.

2.1.1.1. У супротном значењу 'немати деце, бити неплодан' и 'бити без плода' долазе глаголи нечадствовати и неплодствовати, одакле и именица неплоды 'нероткиња'.

2.1.2. Општији назив за 'род, поколење, пород' је порождєніє, док се 'потомак, дете' означава лексемама изчадіє, лѣтораслѣ¹⁰, а 'детенце' лексемом чадце¹¹. Посебно се именују деца према редоследу рађања и у случају близаначке трудноће: 'који се први родио, прворођен' – првородный, прворождєнный; 'близанац' – близнецъ.

2.1.3. Од термина који се тичу трудноће и рађања детета РЦЈ бележи следеће: 'зачети, затруднети' – зачати, одакле је и изведена именица 'зачеће' – зачатіє; 'тешка, трудна, носећа, бременита' – непраздна, нехлака; 'плод у утроби, трудноћа' – трєконошєніє; 'место у којем лежи дете у материној утроби, постелица' – блоня; 'бол при порођају' – проложіє; 'избацити, побацити, мртво дете рађати' – извергати¹², одакле и девербатив извергъ у значењу 'недоношче, дете које се родило пре времена; мртво дете'. У значењу 'породиља' долазе лексеме родильница, положница, а жена која помаже породили при порођају 'бабица, примала' означава се термином баба¹³.

2.1.4. Жена 'која доји дете млеком, дојиља' означава се лексемама млєкопитательница, питательница¹⁴, а 'хранити млеком, дојити' – лексемом кормити.

⁷ У одељку о семантичкој анализи преноси се само семантичка дефиниција лексема из РЦЈ. Изостају подаци о граматичкој дефиницији, као и о старијем црквенословенском лику лексема и етимологији, који нису увек дати, и подаци о потврдама у изворима.

⁸ Сва значења ове лексеме у РЦЈ су '1) рођење, 2) рођендан, 3) пород, потомство, син'.

⁹ У РЦЈ наведена су и друга значења те речи: '1) плод, пород, 2) рађање, рођај, живот'.

¹⁰ Иста лексема такође значи 'изданак, младица'.

¹¹ Од ове основе забележене су сложенице чадлюбница 'која воли децу' и чадоненавистникъ 'који мрзи децу'.

¹² Секундарно значење речи је 'лишавати духовног чина'.

¹³ Као примарна значења речи наводе се појмови 'баба', 'мајка'.

¹⁴ Лексема има и општије значење 'хранитељка'.

У значењу 'одојити' долази лексема ѿдонти. 'Који сиса, одојче' именује се у црквенословенском као ѿщнїи. Термин којим се означава 'горак сок којим су доиље мазале дојке да би од њих одбиле децу' је антїснкѡтїи.

2.1.5. У ово семантичко поље условно могу бити смештене и лексеме везане за усвајање детета. У значењу 'усвајати' долази лексема сннопологати, 'усиновљење, посинаштво' означава се лексемом снноположенїе, а 'посињен' је сннотвореннїи.

2.2. У семантичком пољу крштење нашло се свега четири термина, од којих је само један – лнвкѡтїи 'бео огртач у који су облачили у старој Цркви новокрштенога' – судећи по лексичкој дефиницији у РЦЈ, најуже везан само за тај чин. Остали термини тичу се и венчања: ѡглашнїе '2) црквени обред који се врши пред св. тајном крштења'¹⁵, ѡспрїемннїк '1) крштени кум'¹⁶, агїзѡда 'света вода'¹⁷.

2.3. Семантичко поље венчање и брак, у које су ушле 54 лексеме, врло је разноврсно и укључује лексику која се тиче предбрачног статуса, назива за брачне другове, обреда обручења¹⁸, учесника у чину венчања, родбине по основу склапања брака, као и називе који се тичу развода брака, чији је врло чест узрок прељуба.

2.3.1. У значењу 'неожењен, неударата', који се, дакле, односи на особе оба пола, јављају се лексеме непѡсѡгшїи и ненсѡсѡвратнїи¹⁹. Посебни називи за мушкарца и жену пре ступања у брак су: 'који је без невесте, неожењен' – неневѡстнїи, хлѡстѡ и 'која није искусила мужа' ненсѡсѡмѡжнѡ²⁰. Жена која није ступила у брак до одређених година 'уседелица' именује се лексемом преѡзѡрастнѡ.²¹ Израз неѡвѡста неневѡстнѡ, у значењу 'невеста која је без жениха, која није невеста, која је неударата', има посебно значење и односи се на Пресвету Богородицу.

2.3.2. 'Склопити уговор за заруке, верити се, заручити се' означава се у црквенословенском лексемом спѡрѡчатнѡ, ѡневѡстнїтн(сѡ). У значењу 'заручник, вереник' долазе лексеме неѡвѡстнїтѡ, неѡвѡстннїк²².

¹⁵ Остала значења ове лексеме су: '1) настављање, поучавање у истинама вере, 3) навештавање које свештеник обавља у цркви за лица која ступају у брак..., 4) први део обреда посвећења у схиму'.

¹⁶ Реч значи и '2) венчани кум, 3) кум при пострижењу у монаштво'.

¹⁷ Света вода везана за чин крштења је тзв. ѡлнѡкѡда агїзѡда 'вода која је освећена великим водоосвећењем уочи Богојављења, као и она вода на којој се извршила св. тајна крштења'. Под појмом ѡлнѡкѡда агїзѡда подразумева се 'вода која је освећена малим водоосвећењем'.

¹⁸ Обред обручења претходи обреду венчања, с тим што се некада обављао раније, а у новије време се служи непосредно пре венчања (БАЈИГ 2013: 81).

¹⁹ У дословном преводу ова реч значи 'који није искусио брак'.

²⁰ У РЦЈ у прилошком значењу 'без мужа' долази лексема ненсѡсѡмѡжнѡ.

²¹ Када је у питању особа мушког пола, придев преѡзѡрастнїи значи 'узрастао, зрео'.

²² Ова лексема такође значи и '2) брачна соба, вајат'.

2.3.3. Међу називима брачних другова, слично називима за особе пре ступања у брак, у РЦЈ забележен је назив који се односи на оба брачна друга – ’друг, супруг, супруга’ *подръжїе*, као и посебни називи за особе различитог пола: ’супруг, муж’ *сожителъ*²³, ’жена, супруга’ *жена*²⁴, од које је забележен и деминутив *женищце*, и *сожителъница*²⁵. ’Удата жена’ означава се и именицом *мъжатица*, као и придевима *мъжатаа*, *посагшаа*.

2.3.4. Од назива за особе које учествују у чину венчања и у његовим припремама РЦЈ бележи једино речи: *невѣстоводецъ* и *невѣстоводителъ* у значењу ’девер’, као и сложенице *невѣстокрасителъ/невѣстокрасителъница* у значењу ’који/која спрема, украшава невесту за брак’.

2.3.5. ’Брак, женидба’ означава се лексемом *припращенїе* и изразом *сочетанїе брака*, уколико се односи на оба брачна друга, као и лексемама *женитва* – ’женидба’, односно *оуневѣщенїе* – ’постајање невесте, удадба’, у зависности од пола брачног друга. У значењима ’удавати (се) / удати (се), поћи за неког’ јављају се лексеме *посагати*, *оуневѣщати(са)* / *посагнати*, *оуневѣстити(са)*.

2.3.6. ’Венац’ што се ставља на главу приликом обреда венчања, круна, зове се *кѣнецъ*.

2.3.7. ’Дар, мираз, прђија’ означава се лексемама *кѣно*, *прикрѣта*.

2.3.8. Од рођачких односа по основу брака РЦЈ бележи уопштеније појмове: ’оженити се, опријатељити се с неким женидбом’ – *сочватитиса* и ’рођак по женидби, шурак, зет, свак и др.’ – *просатай*.

2.3.9. ’Прелуба’ се у РЦЈ означава лексемама *прелюбы*²⁶, *прелюбодѣйство*, *прелюбодѣланїе*. Овај чин сматра се јединим разлогом за развод брака (БАЈИЋ 2013: 81–82). Починиоци прелубе су *прелюбодѣй* ’прелубочинилац’ и *прелюбодѣйца* ’прелубочиница’, а од исте основе изведен је и придев *прелюбодѣйный* ’прелуботворни’ и именица ’копиле’ *прелюбодѣйница*. ’Незаконита жена, милосница, иноча’ каже се *наложница*²⁷, *поводница*.

2.3.10. У значењу ’разводити се’ долази израз *пѣщати женя свою*, док сама именица ’развод’ *разрѣшенїе* има и друга термилошка значења²⁸. Документ којим се брак разводио означава се изразима *книга распѣтнаа*, *книга ѿпѣшенїа* – ’разводно писмо, књига отпусна, распусна’, а ’разведена жена, распуштеница’ именује се лексемама *пѣщеннаа*, *пѣщеница*.

²³ Реч такође значи и ’2) суграђанин’.

²⁴ Ова реч значи и ’маћеха’.

²⁵ Друго значење лексеме је ’2) заједничко живљење, становање’.

²⁶ Уп. изразе *прелюбы сотворити*, *творити*, *дѣлати* ’чинити прелубу’, *не прелюбы сотвори* и сл.

²⁷ Уп. *наложница* т. ’син иночин, копиле’.

²⁸ Остала значења ове речи су ’2) разрешење, опроштење од греха, 3) разрешење вина, рибе, меса и др. – дозвола да се може јести јелеј, риба, месо и пити вино уз пост, 4) разрешење душе од тела, тј. смрт’.

2.4. Обредна лексика везана за смрт и упокојење мртвих броји у РЦЈ 36 лексема и тиче се назива за смрт и упокојеног, назива везаних за припрему сахране и за место сахрањивања, као и назива посмртних помена.

2.4.1. 'Смрт' се означава лексемама *оумертвѣе*, *оумерщвлѣніе*²⁹, којима је то примарно значење, као и пренесеним значењем лексема: *кончина*³⁰, *скончаније*³¹, *оуспеніе*³², док се 'умрети' означава глаголом *скончати*³³.

2.4.1.1. У значењу 'умрли' забележене су лексеме *оумерщвлѣнный*³⁴, *оумеръ*³⁵, *оусопъ*³⁶, а 'леш, мрцина' именује се у рускословенском речју *мертвецина*. Од основе **myrt-* изведени су и придев 'смртан' – *мертвенный*, прилог 'као што приличи мртвацу' – *мертволѣпноу* и именица 'осуђен на смрт' – *насмертникъ*.

2.4.2. Припрема за сахрану подразумевала је обредне радње за прелазак из света живих у свет мртвих. У општијем значењу 'опремити, обући мртваца; исказати мртвацу последњу почаст' јавља се у РЦЈ лексема *сосквѣтати*. Посебну улогу у томе имало је платно којим се покривало и обавијало тело умрлога и које се именује лексемама *саванъ* 'бели покров који се полаже на тело умрлога световњака'³⁷, *оукроу* 'убрус којим су обвијали тело умрлога'. У ширем значењу јавља се лексема *вѣтницѣ* 'платно, покров'³⁸.

2.4.2.1. Семеме 'гроб' одговара лексема *рака*³⁹, у значењу 'гробље' јавља се реч *оуспальница*, а 'гробница од камена' је *склепъ*.

2.4.3. Називи посмртних обреда и помена спадају у црквену терминологију, и везани су за чин сахране и за касније спомињање мртвих у току литургија или у одређене дане.

2.4.3.1. У називе који се тичу обреда пре и током саме сахране спадају: *напѣтѣ* – 'све што је потребно за пут; попутина, путни трошак за путовање у загробни свет', што је термин који се јавља и у изразу *къ напѣтѣ живота вѣчнаго* – 'као помоћ за живот вечни коју болесник добива пред смрт у св. приче-

²⁹ Остала значења ове лексеме су 'умртвљавање, усмрћивање, уништавање, клонулост'.

³⁰ Значење 'смрт' је секундарно, док је примрно 'крај, последак; свршетак'.

³¹ Остала значења ове лексеме су 'свршетак, крај; излазак, крај живота'.

³² Према граматичкој дефиницији из РЦЈ то је v. subst. од *оуспѣти* у значењу 'уснуће, сан, смрт'.

³³ Примарно значење ове лексеме је 'свршити, довршити'.

³⁴ Уп. adj. 'умртвљен, престарео'.

³⁵ Part. praet. act. од *оумрѣти* – 'умрши'.

³⁶ Part. praet. act. од *оуспѣти* – 'уснуо, умрли'.

³⁷ Ова лексема такође значи 'корице, футрола'.

³⁸ У РЦЈ долазе и значења: '1) врећа, кеса; 2) покајничка хаљина од грубога платна, кострет'.

³⁹ Остала значења су '1) гроб, гробница, костурница; 2) споменик на гробу'.

шћу’; пригробїе ’погребни обред’; пригробнок слово ’надгробна, посмрта реч’⁴⁰; разрешительная молитва ’која се чита над телом умрлога после опела и којом се моли за опроштење његових грехова’⁴¹; пђсни исходная ’песме које се поје на исход душе, на самрти’⁴².

2.4.3.2. Помињање умрлих врши се у различитим приликама које су именоване следећим терминима: агїоннїа ’блажено помињање умрлих’, завпоко ны ектенїа ’која се читају за покој душа умрлих’⁴³, парвїа ’помен мртвима на вечерњу, јутрењу, и литургији после сугубе јектеније у недељне и празничне дане кроз целу једну годину дана...’⁴⁴.

2.4.3.3. Називи помена и служби мртвима везаних за одређене дане у години или за одређени број дана након смрти су радонца ’опште помињање мртвих на гробљу у понедељак (или, код Руса, у уторак) Томине седмице; код Срба: ружичало’ и сороковстїе, сороковстђ, сарандарђ ’заупокојне литургије умрлима у току 40 дана од дана њихове смрти’⁴⁵.

2.4.4. ’Заједно с неким страдавати, мучити се; учествовати у жалости, тужити’ означава се лексемом сколђзновати.

2.4.5. Термин цоци значи ’мошти, кости светитељске’.

3. Фонетске одлике грађе су, као што је очекивано, рускословенске, што детаљну анализу чини излишном. Биће скренута пажња на посебно упадљиве рускословенске особине, као што су рефлeksi полугласника, рефлекс назала предњег реда и рефлeksi вокалног *p*. Пописани су и примери са рефлексима група **tj*, **dj*.

3.1. На месту прасловенског полугласника предњег реда долази рефлекс *e* као у примерима: близнецђ, вђнецђ, невђстоводецђ, рождество; док се на месту полугласника задњег реда појављује рефлекс *o*: воспрїемникђ, сожнтельникђ, сосватитникђ.

3.2. Рефлекс назала предњег реда бележи се графїјом (*а*), како у основи речи тако и у наставцима, и има гласовну вредност *a* иза сугласника, *ja* иза вокала: припраженїе, изчадїе, чадце, чадорборити, чадородїе, чадотворенїе; зачати, зачатїе; двжатаа.

⁴⁰ Уп. пригробный ’који се употребљава при погребу’.

⁴¹ Придев разрешительный значи ’који разрешава, опрашта’.

⁴² Уп. исходенъ са секундарним значењем ’2) излазан, самртан’.

⁴³ Овај терминолошки спој чине одредба словенског порекла завпокойный ’покојнички’ и грецизам *јектенија*, који означава део литургије. О четири врсте јектенија као делу литургијске формуле в. у БАЈИЋ 2007: 59.

⁴⁴ Примарно значење речи парвїа наведено у РЦЈ је ’1) свечано архијерејско богослужење’.

⁴⁵ Термин сарандарђ значи и ’1) дар за помињање мртвих’ Уз друго значење ове речи С. Петковић даје следеће податке ’заупокојне литургије (40) са поменом умрломе у току 40 дана од дана његове смрти...’.

3.3. На месту прасловенског вокалног *p* долазе групе *ep* и *op*: *извергатн*, *извергъ*; *мертвенный*, *мертволѣпно*, *мертветнна*, *насмертникъ*, *оумертвѣе*, *оумерщвленіе*; *первородство*, *первородный*, *перворожденный*; *коринти*.

3.4. Рефлекси прасловенских група **tj > šč* (щ), **dj > žd* јављају се у примерима: *моши*, *свѣщнїи*; *дѣторожденїе*, *раждатн сѧ*, *рождество*, *рожденїе*, *порожденїе*, *перворожденный*.

4. Међу творбеним одликама анализираних рускословенских лексика животног циклуса посебна пажња биће посвећена сложеницама, које су, као што је познато, у старословенски језик, а затим и у његове редакције, у већем броју доспеле из грчког језика, било као позајмљенице или преведенице, или су стваране по узору на грчке моделе (НЕДЕЉКОВ–ШКОРИЋ 1997: 193; ГРКОВИЋ МЕЈЦОР 2007: 385). Просте речи, суфикси и префикси који се појављују у грађи биће дати у прегледу.

4.1. Простих речи у анализираној грађи је мало: *баба*, *вѣно*, *жена*, *моши*, *рака*; *коринти*, *раждатн сѧ*; *анаволїи*, *агїазма*, *саванъ*.

4.2. Најзаступљенији суфикси за грађење именица су: суфикс *-ије* (*дѣторожденїе*, *дѣтотворенїе*, *зачатїе*, *изчадїе*, *напѣтїе*, *отрокородїе*, *подрвжїе*, *порожденїе*, *прељубодѣлнїе*, *прнгробїе*, *прнпраженїе*, *проложїе*, *разрешенїе*, *рожденїе*, *скончанїе*, *сороковстїе*, *сыноположенїе*, *оумертвѣе*, *оумерщвленїе*, *оунеквѣщенїе*, *оуспенїе*, *чадородїе*, *чадотворенїе*, *тревношенїе*, *соглашенїе*), којим се у старословенској и редакцијској лексици према грчким узорима творе књишке речи (ГРКОВИЋ МЕЈЦОР 2007: 383), и суфикси за грађење *nomina agentis*: *-ница*, *-тељ*, *-ник* (*млекопитатељница*, *наложница*, *невѣстокраситељница*, *питатељница*, *поводница*, *положница*, *пшеница*, *радонница*, *роднаљница*, *сожнтелељница*, *оусыпальница*; *невѣстнтелељ*, *невѣстоводнтелељ*, *невѣстокраситељ*, *сожнтелељ*; *воспрїемникъ*, *насмертникъ*, *невѣстникъ*). Остали суфикси јављају се са малим бројем потврда: *-ец* (*бланзнецъ*, *вѣнецъ*, *невѣстоводецъ*), *-ица* (*мвжатница*, *прељубодѣйца*, *чадолубница*), *-ство* (*первородство*, *прељубодѣйство*, *рождество*), *-ина* (*кончина*, *мертветнна*), *-иште* (*вретнице*, *женнице*), *-це* (*чадце*).

4.3. Префиксација је као вид творбе заступљена и код именица, и код глагола, и код придева. У анализираној лексици животног циклуса у РЦЈ појављују се префикси: *воз-/вос-* (*воспрїемникъ*), *за-* (*зачатїе*; *зачати*; *завпокойный*), *из-/ис-* (*извергъ*, *изчадїе*; *извергатн*; *исходенъ*), *на-* (*наложница*, *напѣтїе*, *насмертникъ*), *не-* (*неплоды*; *неплодствовати*, *нечадствовати*; *ненсквсобранный*, *ненсквсомвжнал*, *неневѣстный*, *непосагшїи*, *непраздна*), *о-* (*соглашенїе*), *от-* (*ѿдонтн*), *по-* (*поводница*, *подрвжїе*, *положница*, *порожденїе*; *породитн*, *посагатн*, *посагнѣтн*), *пре-* (*прељубодѣй*, *прељубодѣйство*, *прељубодѣйца*, *прељубодѣйчиць*, *прељубодѣлнїе*, *прељубы*; *превозрастный*, *прељубодѣйный*), *при-* (*прнгробїе*, *прнкрвѣта*, *прнпраженїе*; *прнгробный*), *про-* (*проложїе*), *раз-* (*разрѣшенїе*; *разрѣшнтельный*), *с-/со-* (*скончанїе*, *сожнтелељ*, *сожнтелељница*; *свољѣзновати*, *скончатн*, *сосватнтнса*, *сосквѣтати*, *спорвѣтнтнса*), *у-* (*оукройї*, *оумертвѣе*, *оумерщвленїе*, *оунеквѣщенїе*, *оуспенїе*, *оусыпальница*);

оунѣвѣстити, оунѣвѣщати; оумеръ, оумерцвлєнный, оусопъ). Са два префикса долазе лексеме: воспрїєдѣнникъ, непосагшїй, завпокойный, прекозростный.

4.4. Сложенице су анализиране с обзиром на број основа, присуство спојног вокала и синтаксичко-семантички однос делова сложенице. Најпродуктивније лексичке основе у првом делу сложеница су *прељубо-*, *невесто-*, *чадо-*, *сино-*.

4.4.1. У анализираној грађи све сложенице – међу којима је највише именица, мада има и придева, знатно мање глагола и прилога – састављене су од по две основе: дѣторожденїє, лѣторасль, млекопитательница, невѣстоводецъ, невѣстоводитель, невѣстокраситель, невѣстокрасительница, отрокородїє, первородство, прелюбодѣйство, прелюбодѣанїє, прелюбодѣй, прелюбодѣйница, прелюбодѣйчиць, сороковстїє, сороковсть, синоположенїє, чадородїє, чадотворенїє, трєконошенїє; ненскъсобранный, ненскъсольжнаа, первородный, перворожденный, прелюбодѣйный, сынотворенный; синополагати, чадотворити; мертволѣпно. Од двеју страних основа долази лексема антїснкоутїй. Негација у виду префикса јавља се у калковима ненскъсобранный, ненскъсольжнаа (НЕДЕЉКОВ–ШКОРИЋ 1997: 198).

4.4.2. Једини спојни вокал код анализираних сложеница је вокал *о*, што показују претходно наведени примери. Без спојног вокала уочена је лексема лѣторасль.

4.4.3. Прва основа већине сложеница је објекатска допуна другог дела, у чему се огледа словенски модел присутан и у прасловенском (уп. ГРКОВИЋ МЕЉЦОР 2007: 386): дѣторожденїє, невѣстоводецъ, невѣстоводитель, невѣстокраситель, невѣстокрасительница, отрокородїє, прелюбодѣйство, прелюбодѣанїє, прелюбодѣй, прелюбодѣйница, прелюбодѣйчиць, синоположенїє, чадородїє, чадотворенїє; прелюбодѣйный, сынотворенный; синополагати, чадотворити.

Ређи је другачији однос основа, када се у првом делу сложенице јавља основа броја, именице или прилога у виду допуне другом делу, као у примерима: первородство, первородный, перворожденный, сороковстїє, сороковсть; лѣторасль, млекопитательница, трєконошенїє; мертволѣпно.

5. Порекло анализираних лексике углавном је словенско, али се јављају и грецизми, који доминирају међу позајмљеницама у старословенској и редакцијској лексици и везани су за хришћанство и црквену терминологију (ГРКОВИЋ МЕЉЦОР 2007: 383).

5.1. Словенске речи су због природе грађе углавном груписане око одговарајућих тематских основа, мада има и појединачно потврђених.

5.1.1. Према анализираним семантичким пољима, најзаступљеније основе су: *род-*, *чед-*, *син-*; *љуб-*, *невест-*, *жен-*; *мрт-* (уп. SKOK III: 151–153, *rod*; I: 302, *čedo*; III: 237, *sin*; II: 337–339, *ljub*; II: 515, *nevjesta*; III: 677,

žena; II: 465–467, *mrijeti*): дѣторождѣнїе, отрокородїе, первородный, перворожденный, перкородство, породити, порождѣнїе, раждати сѧ, родильница, рождество, рождѣнїе; нзчадїе, нечадствовати, чадце, чадородїе, чадотворенїе, чадорворити; сынополагати, сыноположенїе, сынотворенный; прелюбодѣй, прелюбодѣйный, прелюбодѣйство, прелюбодѣйца, прелюбодѣйица, прелюбодѣица, прелюбодѣица, прелюбодѣица, прелюбодѣица; нечѣститель, нечѣстникъ, нечѣствоводецъ, нечѣствоводитель, нечѣстокраситель, нечѣстокрасительница, оучѣстити, оучѣшати; жена, женице, женитва; мертвенный, мертволѣпно, мертвецина, насмертникъ, оумертвїе, оумерь.

5.1.2. Од осталих словенских основа долазе:⁴⁶ баба; бланецъ; блон (ЭССЯ I: 175–177, **bolna*); вретнице (SKOK III: 622, *vreća*); вѣно (SKOK III: 587, *vieno*); дѣтотворенїе; зачати, зачатїе, кончина, скончанїе (SKOK I: 315–316, *-četi*); нзвергъ, нзвергати (SKOK III: 621, *vrći*); нсходѣнъ; кормити (SKOK II: 205–206, *krma*²); лѣторасль; млекопитательница, питательница (SKOK II: 666, *pitati*¹); моци (SKOK II: 446–447, *moći*); мжатица; наложница, положница, проложїе (SKOK II: 281–283, *leći*); напѣтїе; плоды, плодствовати (SKOK II: 687, *plod*); пригровїе, пригровный; поводьница; ѿдонти; ѿглашенїе; отрокотворный; сволѣзновати; склепъ (SKOK II: 95–97, *klep*); сожнтель; свшнїй; оучрої; оусыпальница, оупенїе (SKOK III: 309–310, *spati*); хласть (SKOK I: 671–672, *hlap*).

Рускословенске преведенице црквеног грецизма *сарандар* (SKOK III: 193, *salandar*) су сороковстїе и сороковстъ.

5.2. Аутор РЦЈ обележио је као грецизме лексеме: агѣзѣма, агѣомнїа, анавоїї, антїснкоутїи, парвїа, сарандаръ, саванъ, док је грчко порекло термина ектенїа установљено у РМС.

6. Заступљеност анализиране лексике у савременом српском језику проверавана је у шестотомнику Матице српске (1967–1976) и у *Речнику српског језика* Матице српске (2007). Осим лексема сачуваних са црквенословенским фонетским одликама, у обзир су узете и речи које се јављају са фонетским и творбеним особинама савременог српског језика и које припадају општијој лексици. Праћено је и означавање ове лексике у поменутих речницима, будући да је већ примећено да лексика православне духовности остаје без ознаке у описним речницима књижевног језика, какав је РМС, нарочито ако припада општем лексичком фонду (ПИПЕР–ЈОВАНОВИЋ 2017: 440).⁴⁷

6.1. Са црквенословенским, тј. истовремено и рускословенским и српскословенским, фонетским и творбеним одликама и углавном у истом значењу као у РЦЈ долазе у оба прегледана речника лексеме: *наложница*; *јектенија* и *јекте-*

⁴⁶ Словенско порекло следећих примера биће аргументовано само уколико су у питању основе које су у савременом српском језику ређе у употреби или су архаичне.

⁴⁷ О квалификаторима црквене лексике у РСАНУ в. РИСТИЋ 2012: 135–137.

није⁴⁸; мошђи⁴⁹, рака, слово (посмртно)⁵⁰. Само у РСМ пописани су црквенославенизми: *парусија*⁵¹, *скончаније*⁵².

Лексема *рождество*, са рускословенским фонетизмом, забележена је у оба речника са суженим значењем, као еортоним – ’рођење (Христово), црквена песма која се пева на Божић’⁵³, попут лексеме *Успеније* – ’назив празника Успеније Богородице’⁵⁴.

6.2. Фонетске и творбене особине савременог српског језика имају лексема општијег значења забележене у РСМ и РСЈ: *бабица*⁵⁵, *близанац*, *зачети*, *зачеће*, *одојити*, *пород*, *породити*, *порођај*, *првородни*, *прворођени*, *прворођенче*⁵⁶, *рађати (се)*, *сисанче*, *чедо* – из лексике која се тиче рођења; *друг* (брачни), *жена*, *заручити (се)*, *невеста*, *прељубник*, *прељубница*⁵⁷, *пуштеница*⁵⁸ – из лексике која се односи на брак; *мртвац*, *скончање*, *скончати*⁵⁹, *успење*⁶⁰ – из лексике која се везује за смрт и погреб.

У РСМ налазе се још и лексема: *извргнути* ’одстранити из себе избацити, изметнути’⁶¹, *неплодница*⁶², *питати* ’1. давати храну у уста, хранити, 2. кљукаати (живину), гојити’; *венац* ’б. покр. круна која се ставља младенцима на главу приликом обреда венчања у православној цркви’, *мужат*, *-а*, *-о* покр. ’који

⁴⁸ Са назнаком да је реч грчког порекла у оба речника и ознаком *црквени* само у РСЈ.

⁴⁹ У РСМ долази са одредницама *црквенословенски*, *религијски*, а у РСЈ је означена као старокњижевна.

⁵⁰ У оба речника значење ’говор’ наведено је под 2. б. У РСЈ додата је и одредница *архаично*.

⁵¹ Лексема се јавља уз одредницу *црквени* у значењу – ’наручена, плаћена молитва; новац који се даје свештенику за читање молитве’; а њено порекло одређено је као грчко.

⁵² Реч долази уз одредницу *црквенословенски* и упућивање на реч *скончање*, која има српске фонетске одлике.

⁵³ У РСМ се јављају одреднице *црквенословенски*, *црквени*, а у РСЈ додата је само одредница *црквени*.

⁵⁴ У РСМ стоји одредница *црквенословенски*, у РСЈ – *старокњижевни*.

⁵⁵ У истом значењу РСМ бележи и *баба* као у РСЈ.

⁵⁶ У РСМ уп. и лексема *прворођенац*, *прворођеник*, као и *првородство* ’старешинство по рођењу међу браћом’.

⁵⁷ У РСЈ се овде јављају сложенице: *прељубодђи*, *прељубодђица* и др. РСМ бележи калкове: *прељубочинац*, *прељубочиница*, *прељубочинство*.

⁵⁸ У РСМ *пуштеница*¹ значи: ’1. растављена, разведена жена, распуштеница, 2. она која је пуштена из затвора’, док је у РСЈ редослед наведених значења обрнут, што указује на то да се у значењу ’разведена жена’ лексема *пуштеница* данас ређе користи.

⁵⁹ У оба речника значење ’умрети’ наведено је под 2, као и у црквенословенском.

⁶⁰ У РСЈ лексема долази уз одредницу ’а. рлп. узнесење на небо после смрти (о Богородици), б. (Успење), в. Успеније’. У РСМ постоји још и одредница *црквенословенски*.

⁶¹ У РСЈ *извргнути*, *изврћи* значи и ’2. претворити се у што горе, изопачити се’.

⁶² У РСЈ се јављају само лексема *неплодан*, *неплодност*.

је у браку, ожењен, удата', *мужатица* покр. '1. удата жена', *оглашење* цркв. 'објављивање венчања младенаца'⁶³, *распустити се* '4. покр. раскинути брачну везу, развести се'⁶⁴, *ацијазма* тур. празн. 'освећена, света вода'⁶⁵, *саландар* грч. 'награда калуђерима за молитве мртвима између Ускрса и Спасовдана'⁶⁶.

Реч *крмити*² 'давати стоци крму, храну' РМС и РСЈ бележе са измењеним значењем у односу на црквенословенско.

6.3. Међу ознакама које долазе у оба речника најчешћа је она која помену-те лексеме доводи у везу са црквом.

6.3.1. У РМС је то одредба *црквенословенски*, сама или уз неке допуне: *црквенословенски (скончаније, Успеније)*, *црквенословенски религиозни (мошти, успење)*, *црквенословенски црквени (рождество)*, *црквени (оглашење, парусија)*. Појам који означава лексема *ацијазма* окарактерисан је као празноверје.⁶⁷ Као покрајинске одређене су лексеме које се користе у широј комуникацији (*венац, мужата, мужатица*).

6.3.2. У РСЈ се уз одредницу *црквени (јектенија/јектеније, рождество)*, користе и друге: *архаизам (слово)*, *религиозни (успење)*, *старокњижевни (мошти, Успеније)*.

6.4. Приметно је да у прегледаним речницима савременог српског језика нису забележене многе сложенице ексцерпирани из РЦЈ у оквиру овог истраживања (дѣторожденіе, дѣтотвореніе, отрокородіе, чадородіе, чадотвореніе, трекношеніе, млекопитательница, сыноположеніе, ненскѡсобратній, ненскѡсодѣжнаѡ, невѣстоводецѣ, невестокраснѣльница, мертволѣпно итд.), глаголи са префиксима и глаголи сложени са именским основама (неплодствовати, нечадствовати, оуневѣстити, сосватитица; сынопологати, чадотворити итд.), основе које су архаичне (лѣтораслѣ, непраздна, нехлака, проложіе, положница, хластѣ, вѣно, прнкрѣта, оусыпальница, склепѣ) и термини везани за црквену службу (анаволіѣ, агѣомнсіѡ, радонница).⁶⁸

⁶³ Уп. *огласити* '4. цркв. а) усмено од стране свештеника објавити веридбу односно венчање'.

⁶⁴ Уп. и термилошку синтагму *распусна књига* коју је Вук Караџић осмислио у преводу *Новог завјета*, а затим је унео у друго издање *Српског рјечника*. Ђура Даничић користи је у преводу *Старог завјета*. У каснијим адаптацијама превода јавља се и синтагма *отпусна књига*. У обичајном праву муслимана постоји документ *распусна књига / књига опрошћења*, о чему пише В. Николић у свом раду (уп. КОВАЧЕВИЋ–ПОЛОМАЦ 2015: 370–373).

⁶⁵ Порекло речи вероватно је одређено тиме што је доведена у везу са турцизмом *хаџија*, иако је у питању балкански грецизам, што је потврђено и у новијој литератури (уп. ЕРСЈ I: 67, *ађијазма*).

⁶⁶ Уп. у РЦЈ *саландарѣ*, грч. *σαραντάρι*.

⁶⁷ Квалификатор је идеолошки у духу времена када је РМС настао. Сличан однос према црквеној лексици приметан је и у РСАНУ (РИСТИЋ 2012: 134).

⁶⁸ Управо оваква језичка средства присутна су, с друге стране, у преводима богослужбених текстова на савремени српски језик и дају им узвишен тон и архаичност (КОНЧАРЕВИЋ 2015: 54).

7. У раду је анализирана обредна лексика ексцерпирана из *Речника црквенословенскога језика* Саве Петковића са циљем да се утврди њен континуитет у савременом српском језику. Пописано је око 130 лексема и израза који се тичу рођења и крштења, брака и венчања, смрти и погребња, извршена је њихова семантичка, фонетска, творбена и етимолошка анализа, а затим је проверено њихово присуство у речницима савременог српског језика (РМС; РСЈ).

7.1. Семантичка анализа показала је да је најбогатије семантичко поље везано за брак захваљујући већем броју лексема које се тичу предбрачног статуса младеца, али и развода и прељубе као главног повода за развод. У семантичком пољу рођење нашао се велики број блискозначних речи које означавају чин рађања и потомка уопште, али и термина везаних за трудноћу и дојење. Изненађујући је мали број речи у семантичким пољима крштење и венчање, при чему се термини *оглашење, воспријемство, агђзда* јављају у оба поља. Лексика која се тиче погребних обреда одликује се већим бројем позајмљеница из грчког језика за називе помена и служби мртвима: *агђдонија, завпокойный ектенија, парвђл, сарандарђ*.

7.2. Будући да су рускословенске фонетске одлике анализирани лексике биле извесне, као и разноврсне творбене црте (доминација књишких изведеница са суфиксом *-ије*; заступљеност различитих префикса у грађењу именица, али и придева и глагола; велики број сложеница грађених по словенском синтаксичко-семантичком моделу) и словенско порекло лексике уз присуство грецизама, кључно је било установити присуство црквенословенске обредне лексике у речницима савременог српског језика.

7.3. Праћење континуитета црквенословенске лексике која се тиче рођења и крштења, брака и венчања, смрти и посмртних радњи и помена у два потпуна речника савременог српског језика, РМС и РСЈ, показује следеће: а) нешто више лексема посведочено је у РМС, што је разумљиво с обзиром на обим речника и коришћене изворе; б) са црквенословенским и рускословенским фонетским и творбеним особинама чувају се углавном речи које имају уже, термиолошко значење, као што су називи црквених обреда (*јектенија/јектеније, парусија*), празника (*рождество, Успеније*), реликвија (*мошти*); в) остале посведочене лексеме припадају општијој лексиси и имају језичке одлике савременог српског језика, с тим што су неке од њих обележене као покрајинске (уп. РМС), а временом су постале архаичне, па их РСЈ не региструје; г) сложенице, глаголи са префиксима или сложени са именским основама углавном нису посведочени у речницима савременог српског језика, као и архаичне основе и неки термини везани за црквену службу; д) у речницима се као црквене, црквенословенске означавају само речи најуже везане за цркву.

7.4. Дакле, без обзира на промене у историји књижевног језика код Срба изазване вањјезичким утицајима, црквенословенска лексика животног циклуса забележена у речнику Саве Петковића, утемељена на словенским основама и православној култури, наставила је да траје у савременом српском језику,

углавном у нешто измењеном облику, као доказ трајања обичаја, културе и духовности српског народа.

Цитирана литература

- БАЈИЋ, Ружица. *Богослужбени језик у српској православној цркви (прошлост, савремено стање, перспективе)*. Београд, Бањска: Манастир Бањска, Институт за српски језик САНУ, 2007.
- БАЈИЋ, Ружица. *Лексика из сфере православне духовности у српском језику и њена лексикографска обрада*, докторска дисертација у рукопису. Београд: Филолошки факултет, 2013. <<http://www.doiserbia.nb.rs/phd/fulltext/BG20130903BAJIC.pdf>> 15. 8. 2023.
- ГРКОВИЋ МЕЉОР, Јасмина. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- ЕРСЈ: *Етимолошки речник српског језика*, ред. А. Лома, 1– . Београд: Институт за српски језик САНУ, 2003– .
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*, Прасловянский лексический фонд, ред. О. Н. Трубачев, 1– . Москва: Наука, 1974– .
- КОВАЧЕВИЋ, Милош, Владимир ПОЛОМАЦ (ур.). *Путевима српских идиома, Зборник у част проф. Радивоју Младеновићу поводом 65. ређендана*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2015.
- КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија. „Јустин Поповић и почеци богослужбене употребе савременог српског књижевног језика”. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 44/1 (2015): стр. 49–58.
- ЛЕВУШКИНА, Ружица. „Термини из сфере православне духовности у савременом српском језику”. *Јужнословенски филолог* 73/1 (2017): стр. 59–82.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. *Историја српског језика: одабрани радови*. Београд: Чигоја штампа, 2008.
- НЕДЕЉКОВ, Љиљана, Катица ШКОРИЋ. „Прилог проучавању српкословенских сложеница”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XL/2 (1997): стр. 193–200.
- ПИПЕР, Предраг, Владан ЈОВАНОВИЋ (ур.). *Словенска терминологија данас*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2017.
- РИСТИЋ, Стана. *О речима у српском језику (творбени и лексикографско-лексиколошки аспект)*. Монографије 14. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СКОК, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika I–IV*. Zagreb: JAZU, 1971–1974.

Извор

ПЕТКОВИЋ, Сава. *Речник црквенословенскога језика*. Сремски Карловци, 1935.

Надежда Д. Јович

ЛЕКСИКА ЗА ЖИЗНЕНИЈА ЦИКЉЛ В „РЕЧНИК НА ЦЪРКОВНОСЛАВЈАНСКИЈА ЕЗИК“ ОТ САВА ПЕТКОВИЧ И НЕЈНИЈАТ ОТЗВУК В СЪВРЕМЕННИЈА СРЪБСКИ ЕЗИК

В статията са представени църковнославянски термини, свързани с раждането, кръщаването, венчаването и смъртта, ексцерпирани от „Речник на църковнославянския език“ на Сава Петкович. Целта е да се установи до каква степен тази лексика е запазена в съвременния сръбски език. Направен е семантичен, етимологичен и словообразователен анализ с кратки бележки за фонетичните специфики на този вид думи. Материалът е разпределен в семантични полета, които, освен специалните термини за отделните обреди, обхващат и църковнославянските названия на основните понятия. В рамките на словообразователния анализ специално място е отделено на сложните думи. Изследваните лексеми са преди всичко със славянски произход.

Ключови думи: „Речник на църковнославянския език“, Сава Петкович, обредна лексика, фонетични специфики, словообразуване, етимология, съвременен сръбски език

Nadezda D. Jovic

RITUAL VOCABULARY IN THE REČNIK CRKVENOSLOVENSKOGA JEZIKA BY SAVA PETKOVICH AND ITS ECHOES IN MODERN SERBIAN LANGUAGE

The paper presents about 130 Church Slavic terms related to birth, christening, wedding and death, which are excerpted from the Rečnik crkvenoslovenskoga jezika by Sava Petkovich. Semantic, etymological and word-forming analysis was performed and brief remarks were made about the phonetic features of this lexicon. The material is previously represented through semantic fields. Beside special terms that names different rites, e.g. *agiomnisija*, *parusija*, *sarandar*, they also include Church Slavic names of basic terms, e.g. *rodbina*, *porodilja*, *začeće*, *kum*, *miraz*, *grob* etc. Within the word-forming analysis, special attention has paid to the compound words that are characteristic for the Church Slavic language. The origin of the lexicon is mostly Slavic, although, as it was expected, there are some

borrowings of greek origin. And at the end of the paper, attention is drawn to the terms that are preserved in the modern Serbian language with certain changes.

Keywords: *Rečnik crkvenoslovenskoga jezika*, Sava Petkovich, ritual lexicon, phonetic analysis, word-forming, etymology, modern Serbian language

ПРОШЛО И БУДУЋЕ У КУЛТУРИ СРБА И БУГАРА
МИНАЛО И БЃДЕЌЕ В КУЛТУРАТА НА СЃРБИ И БЃЛГАРИ

Издавач

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

За издавача

Проф. др Наталија Јовановић, деканица

Координаторка Издавачког центра

Доц. др Сања Игњатовић, продеканка за научноистраживачки рад

Лектура

Ђорђе Шуњеварић

Техничко уредништво

Дарко Јовановић (Дизајн корице)

Милан Д. Ранђеловић (Прелом)

Ирена Вељковић (Дигитализација)

Формат

17 x 24

Тираж

10 CD-а

Штампарија

Филозофски факултет у Нишу

Ниш, 2024.

ISBN 978-86-7379-646-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41(082)
811.163.2(082)
821.163.41(082)
821.163.2(082)

ПРОШЛО и будуће у култури Срба и Бугара [Електронски извор] =
Минало
и бђдеше в културата на Срђби и Бђлгари : тематски двојезични зборник
радова / Приредила Снежана Божић. - Ниш : Универзитет, Филозофски
факултет,
2024 (Ниш : Универзитет, Филозофски факултет). - 1 електронски оптички
диск
(CD-ROM) : tekst ; 12 cm. - (Библиотека Сусрети / [Филозофски факултет,
Ниш] ; 19)
Системски захтеви: Нису наведени. - Тирађ 10. - Радови на срп. или буг. језику.
- Белешке
о ауторима = Белешки за авторите. - Напомене и библиографске референце
уз текст
. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеа на енгл. и срп. или буг. језику.
ISBN 978-86-7379-646-8
а) Српски језик -- Зборници б) Бугарски језик -- Зборници
в) Српска књижевност -- Зборници г) Бугарска књижевност -- Зборници

COBISS.SR-ID 143431945